

CHDPU
CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

YANGI O'ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya MATERIALLARI

CURRENT ISSUES, SOLUTIONS, AND PROSPECTS OF
PHILOLOGICAL EDUCATION IN NEW UZBEKISTAN

International Theoretical and Scientific Conference
PROCEEDINGS

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ
УЗБЕКИСТАНЕ

Международная научно-теоретическую конференцию
МАТЕРИАЛЫ

24-oktabr, 2025

“O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDA MAKTUBLAR

Sayfullayeva Mehribonu G‘ayrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

mehribonusayfullayeva8@gmail.com

[+998930863011](tel:+998930863011)

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidagi xalq og‘zaki ijodiga xos syujet va motivlar haqida fikr yuritiladi. Xususan, maktub motivining “O‘tkan kunlar” asaridagi o‘rni, boshqa motivlar bilan munosabati, voqelikni yuzaga keltirishdagi tadrijiy rivoji tahlil etiladi. Ushbu romanda adibning xalq dostonlarida uchraydigan turli motivlardan ijodiy foydalanish mahorati yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, motiv, maktub (noma), syujet, roman.

Annotation: The article discusses the plots and motifs characteristic of folk oral literature in Abdulla Qodiriy’s novel “O‘tkan kunlar”. In particular, the role of the letter motif in the work “O‘tkan kunlar”, its relationship with other motifs, and its gradual development in creating reality are analyzed. This novel highlights the writer’s skill in creatively using various motifs found in folk epics.

Keywords: folk art, motif, letter, plot, novel.

Аннотация: В статье рассматриваются сюжеты и мотивы, характерные для устного народного творчества в романе Абдуллы Кадыри “O‘tkan kunlar”. В частности, анализируется роль мотива письма в произведении “O‘tkan kunlar”, его связь с другими мотивами, а также его постепенное развитие в создании реальности. В романе подчеркивается творческое использование писателем различных мотивов народного эпоса.

Ключевые слова: народное творчество, мотив, письмо, сюжет, роман.

Ulug‘ so‘z san‘atkori Abdulla Qodiriy ijodini mutolaa qilar ekanmiz, yozuvchining o‘z asarlari tarkibiga xalq og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan motiv va syujetlarni, turli obrazlarni mohirona singdirib yuborganligiga guvoh bo‘lamiz. Adibning “O‘tkan kunlar”, “Mehrobdan chayon” romanlari, “Obid ketmon” qissasi hamda katta-yu kichik hikoyalari bilan yaqindan tanish bo‘lgan kitobxon bu asarlar syujetining folklor asarlaridagi kabi motivlar halqasining bir-biriga bog‘lanishidan vujudga kelganligini bir qarashda payqaydi. Abdulla Qodiriy o‘z asarlariga folklor

ijodiga xos unsurlarni olib kirish, asar syujet chizig'ini yuzaga keltirishda folklor asarlari strukturasidan (syujetni yuzaga keltirishda motivlar harakatidan foydalanish; bir motivning boshqa motivni yetaklab kelishi) unumli foydalanish orqali asarlarining xalqchilligini ta'minladi, xalqona ruhni ijodiga jo qila oldi. Birgina "O'tkan kunlar" romanidan o'rin olgan motivlarni bir nuqtaga jamlaganimizda asar strukturasida safar, uylanish, ilk uchrashuv, maktub (noma) motivi, oshiq-yor-ag'yor va do'stlik motivi, dor motivi, tush va o'lim motivlarining harakati orqali vujudga kelganligi ma'lum bo'ldi. Endi esa ushbu motivlar ichidan maktub (noma) motivi va uning romandagi o'rni va ahamiyatiga birma-bir to'xtalib o'tamiz.

Maktub motivi xalq og'zaki ijodida keng uchraydigan va ma'naviy-ruhiy aloqa vositasi sifatida qo'llaniladigan muhim obrazlardan biridir. Bu motiv xalq ertaklari, dostonlar, afsona va qo'shiqlarda ko'plab uchraydi. Folklor ijodida maktub ko'pincha uzoq masofalarda bo'lgan qahramonlar o'rtasidagi bog'lovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, safarlarda, jang-u jadallarda, musofirlikda yurgan yigitlar o'z sevgilisiga yoki oila a'zolariga maktub yozish orqali ularning holini so'raydi va o'z axvolotini bayon qiladi, qiyin vaziyatda qolgan bo'lsa, yordam va madad so'raydi. "Ravshan" dostonida Ravshanbek Shirvon elida qirq kunlik bandi bo'lib zindonga tashlanganda Zulxumor mayna qush orqali Ravshanning ota-onasiga xat yo'llab, Hasanxondan o'g'li Ravshanni qutqarib olishi uchun madad so'raydi. "Kuntug'mish" dostonida ham maktub motiviga duch kelinadi. Ushbu dostonida esa Xolbeka oyim ko'rgan tushi va qo'lidagi Kuntug'mish to'raga oid bo'lgan uzuk ta'sirida yoriga bir maktub yozadi. Bu maktubda o'z arzi-holini arz qilib yoniga rasmini ham qo'yadi. Bir sandiqqa Kuntug'mish to'raning uzugini, bir tola sochini va yozgan maktubini solib daryoga oqizadi. Sandiq No'g'oy yurtiga Kuntug'mishning qo'liga borib yetadi va shu orqali doston syujeti boshlanadi. Bu dostonida maktub motivi syujet voqealar rivojining boshlanishiga turtki bo'ladi. "Alpomish" dostonida esa qalmoqlar tomonidan talashda qolgan Barchinoy Alpomishga maktub yo'llaydi. Bu maktub esa doston voqealarini yangi bosqichga o'tishiga sabab bo'ladi. Maktub orqali Alpomish yoridan xabar oladi, bu esa uni yo'lga chiqishga, sevgilisining oldiga yetib borishga, jang-u jadallarda qahramonliklar ko'rsatishga undaydi. Dostonida maktub motivi syujetni oldinga siljitadi, ya'ni bu motivdan voqeani harakatga keltiruvchi vosita sifatida foydalaniladi. Shuningdek, xalq og'zaki ijodida maktub motiviga ichki kechinmalar ifodasi sifatida ham qaraladi. Qahramonlar maktub orqali o'z dardini, muhabbatini, sog'inchini, sadoqatini yoki g'azabini bildiradi. Bunday maktublar poetik shaklda ifodalangan bo'ladi.

“O'tkan kunlar” romanining takrorlanmas badiiy butunlikka aylanishida, boshqa badiiy komponentlar qatorida, undagi maktublarning ham alohida o'rni bor. Romanda jami o'n yettita maktub keladi va bu maktublarning har biri roman dunyosida o'z qonuniy o'rni, aniq badiiy vazifasiga ega. Aytish mumkinki, roman tarkibidagi birorta maktub chiqarib tashlansa, uning barcha badiiy komponentlariga futur yetadi. Asarning kompozitsion tuzilishi, syujet chiziqlari, obrazlar aro mantiqiy munosabat, xarakterlar, asarda muttasil almashib turuvchi badiiy pafoslar tizimi, ritmik muvozanat, detallar, epizodlar undagi berilgan maktublar bilan badiiy mantiq va struktural jihatdan qil o'tmas darajada bog'lanib ketgan. Professor Uzoq Jo'raqulov “O'tkan kunlar”dagi maktublar haqida” maqolasida shunday fikr yuritadi: “Roman matnidan o'rin olgan maktublarni bir nuqtaga jamlaganimizda, taqriban quyidagi tasnif maydonga keladi: a) oshiq-mashuqa-raqib maktublari; b) do'st maktubi; c) ijtimoiy-siyosiy mazmundagi maktublar; d) ota maktubi. Tasnif qilingan bo'limlarning ba'zilar bir nechta, ba'zilar bir maktubdan tashkil topgan. Har bir tasnif ichida roman voqealariga kuchli tasir ko'rsatgan, qahramonlar badiiy taqdirining o'zgarishiga xizmat qiladigan, roman syujetiga burilish yasaydigan maktublar bor. “O'tkan kunlar”da kelgan maktublarni roman kompozitsiyasining ajralmas qismi sifatida o'rganish, ularning an'anaviy asoslari, ichki struktural jihatlari, ma'naviy, psixologik xossalari haqida so'z yuritish maxsus, keng ko'lamli tadqiqotlarni talab qiladi.”[1:43] Haqiqatan ham, romanda kelgan maktublar yuqoridagi tasniflarga g'oyatda uyg'un bo'lib, biz maktublarni ushbu tasnif asosida tahlil qilishni o'rinli deb topdik.

Asardagi birinchi maktub Yusufbek hojining o'g'liga maktubi, ya'ni ota maktubi. Ushbu maktub roman strukturasida muhim vazifa bajaradi. Maktub roman kompozitsiyasining muhim ustuni bo'lishi bilan birga, asar ichidagi mustaqil asar desak xatò bo'lmaydi. Yusufbek hoji maktubi Otabek va uning Marg'ilondagi hayoti tafsilotlaridan keyin “Toshkand ustida qonliq bulutlar” degan mustaqil bob sifatida keladi. Bob nomi ham shu maktub ichidan olingan. Muallif shu tariqa muhabbat mojarolari bilan band o'quvchini romanning asos-konsepsiyasiga, undagi diniy, umuminsoniy, milliy, ma'naviy-ma'rifiy muammolar ichiga olib kiradi. Ushbu maktub bilan tanishib chiqqan o'quvchi hushyor tortadi. Muhabbatning romantik dunyosidan hayotning shafqatsiz kurashlardan iborat real dunyosiga tushib qoladi. Zotan maktubning mazmuni, badiiy shakli, hatto hajmi ham shunday yirik vazifani bajarishga yo'naltirilgan. Maktubning mazmuni Azizbekning qandaydir kuchga tayanib Qo'qonga qarshi isyon ko'targani, fuqaroni o'ziga og'dirib, xalqni qirg'inbarot isyonga yetaklagani haqida bo'lib, Yusufbek hoji Otabekni Farg'onada Azizbek sherigining, bir fitnachining o'g'li sifatida tanishlarini tahmin qilib, o'g'lini hushyor yurishga

da'vat etgan[2:34]. Romanning keyingi barcha fojiaiy o'rinlari, kulminatsion vaziyatlari mana shu maktub voqealari bilan uzviy bog'liq. Ushbu maktub Otabekning o'z raqibi Homid tomonidan O'tabboy qushbegiga chaquv qilinib, dor ostiga etilganida najot bo'lib xizmat qiladi. Ayni ma'noda Yusufbek hojining maktubi romandagi ochuvchi maktubdir. Shu maktubsiz "O'tkan kunlar" romanining maqsad-mohiyatini, badiiy o'ziga xosligini anglash mumkin emas.

Asardagi har bir maktub syujet halqasida alohida bir vazifani bajargan. Har biri o'zi bilan birga boshqa bir motivni yetaklab kelgan, yoki bir motivni boshqa bir motivga bog'lashda zanjir vazifasini bajargan. Misol uchun Homidning Otabek tog'risida Musulmonqulga yozgan maktubini keltiraylik[2:115]. Boshdan oxirigacha ig'voga to'la bu maktub orqali Otabek jallodga topshirilsa, Normuhammad qushbegidan yetib kelgan yana bir maktub orqali o'sha vaqtning o'zidayoq o'lim hukmi bekor qilinib, zarbof to'nlar kiyishga muyassar bo'ladi[2:124]. Shuningdek, oshiq-yor-ag'yor tasnifiga kiruvchi maktublarga Homidning Kumushga Otabek nomidan yozgan taloq xatlari, Kumushbibi va Otabek maktublari va bu maktublarning soxtalashtirilgan ko'rinishlari kiradi. Bu maktublar ham asar voqealar rivojida muhim vazifaga ega. Aynan shu maktublar folklor ijodiga xos bo'lgan do'stlik, sinov, oshiq-yor-ag'yor kabi bir nechta motivlarni asarga olib kirilishida katta rol o'ynagan.

Romanda yana bir maktub borki, u "O'tkan kunlar" badiiy konsepsiyasi va Abdulla Qodiriy nasriy ijodining keyingi bosqichlari uchun universal ahamiyatga ega. Bu Qo'qon xonligining chekka hududlaridan biri – Avliyootadan amirlashkar Qanoatshoning Yusufbek hojiga yozgan maktubidir. Bu maktub romanning uchinchi bo'lim o'n yettinchi "Xotima" bobida o'rin olgan. Hijriy 1277-yilning kuzlarida kelgan bu maktub atigi uch jumladan iborat: "O'g'lingiz Otabek yana bir kishi bilan bizning qo'shunda edi. Olmaota ustidagi o'ruz bilan to'qunishmamizda birinchi safimizni shu ikki yigit oldi va qahramonona urushib shahid bo'ldi. Men o'z qo'lim bilan ikkisini dafn etdim..."[2:380]. Maktub ma'no va tuzilish jihatidan axborot xarakteriga ega. Ammo xatdagi tragik pafos, hissiy ta'sir kuchi unga roman voqeligi va asardagi ilk maktub – Yusufbek hojining yuqorida aytib o'tganimiz og'li Otabekka yozgan maktubida ilgari surilgan universal badiiy konsepsiyani xulosalash, qissadan hissa chiqarish huquqini beradi.

Maktubda tilga olingan yigitlarning biri Otabek, ikkinchisi usta Alim. Romanning boshqa o'rinlarida individual badiiy vazifasini bajargan bu ikki obraz roman so'ngiga kelib universal ko'lamga ko'tariladi. Har ikki ism o'z xususiy ma'nosi, obrazlilik funksiyasini tark etadi. Majoziy ma'no kasb etaroq, umummilliy, umumbashariy mohiyatga evriladi. Otabek islom va insoniy saltanat egasiga, ya'ni yurt hukmdoriga,

usta Alim esa iymon, aql-idrok timsoliga aylanadi. Maktubdagi xabarga ko'ra, jamiyat o'zining Otabegi – yo'lboshchisi, iymoni, aql-idrokidan judo bo'ladi. Saltanat, xalq egasiz, aql-idroksiz qoladi. Oqibatda bu ulkan jamiyat, butun boshli millat, xalq dushman oyog'i ostida toptalishi, din-u diyonati, erk-u g'ururining poymol bo'lishigacha borib yetadi. Demak, maktub motivi roman syujetida voqealar rivojining "ochuvchi" va "xulosalovchi" vazifasini ham bajarib kelgan ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Abdulla Qodiriy adabiy merosi va hozirgi o'zbek adabiyoti" mavzuidagi Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari [Matn] / - Toshkent: Muharrir nashriyoti. 2019.
2. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. Roman. – T.: Sharq, 2005.
3. "Alpomish" (o'zbek xalq qahramonlik dostoni). – T.: Zabardad Media, 2024.
4. "Ravshan" (o'zbek xalq og'zaki ijodi). – T.: Zabardad Media, 2024.
5. Kuntug'mish, doston (o'zbek xalq og'zaki ijodi). – T.: Sharq, 2011.

CHDPU
CHIRCHIK DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

CERTIFICATE

Sayfullayeva Mehribonu G'ayrat qizi

This certificate was awarded for participation the
International theoretical and scientific conference

**"Current issues, solutions, and prospects of
philological education in new Uzbekistan"**

held on October 24, 2025.

Muxamedov

Muxamedov
Rector of Chirchik State
Pedagogical University

